

Carmen M^a
Castrejón

L'educació espiritual, ¿és assumpte de l'educació social?

Resum

Des de la Fundació Comtal volem fer-nos, juntament amb vosaltres, aquesta pregunta que dóna títol a l'article: "L'educació espiritual, ¿és també assumpte de l'educació social?". La nostra resposta és afirmativa. L'experiència viscuda al llarg de vint anys de presència al costat dels nens, adolescents, joves i famílies del Districte de Ciutat Vella de la ciutat de Barcelona, ens confirma que l'acció socioeducativa que promovem les entitats socials pot i ha de contribuir a l'educació espiritual de les persones a les quals atenem, si és que volem que aquesta acció sigui integral, i contribueixi a la transformació de la realitat en nom d'una societat més digna, més integradora i més justa. I tot això, independentment de si l'entitat es reconeix a si mateixa des d'una identitat confessional o aconfessional.

Paraules clau

Educació social, Espiritualitat, Religió, Programa socioeducatiu, Compromís

La educación espiritual, ¿es asunto de la educación social?

Desde la Fundación Comtal queremos hacernos junto con vosotros/as esta pregunta que da título al artículo: "La educación espiritual, ¿es también asunto de la educación social?". Nuestra respuesta es afirmativa. La experiencia vivida a lo largo de veinte años de presencia al lado de los niños, adolescentes, jóvenes y familias del Distrito de Ciutat Vella de la ciudad de Barcelona, nos confirma que la acción socioeducativa que promovemos las entidades sociales puede y debe contribuir a la educación espiritual de las personas a las que atendemos, si es que queremos que dicha acción sea integral, y contribuya a la transformación de la realidad en aras de una sociedad más digna, más integradora y más justa. Y todo ello, independientemente de si la entidad se reconoce a sí misma desde una identidad confesional o aconfesional.

Palabras clave

Educación social, Espiritualidad, Religión, Programa socioeducativo, Compromiso

Is Spiritual Education a Concern of Social Education?

At the Fundació Comtal we suggest we should all ask ourselves the question in this article's title: Is spiritual education also a concern of social education? Our answer is yes. Extensive experience over twenty years of active presence among the children, young people and families of the Ciutat Vella district of Barcelona has convinced us that the community education actions being carried out by social entities such as ours can and should contribute to the spiritual education of the people we work with, if we want these actions to be integral and contribute to the transformation of reality to achieve a society that is more dignified, more inclusive and more just, regardless of whether a particular entity attaches to itself a religious or secular identity.

Keywords

Social education, Spirituality, Religion, Community education programme, Commitment

Com citar aquest article:

Castrejón Barco, Carmen M^a (2014).
"L'educació espiritual, ¿és assumpte de l'educació social?".
Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa, 56, p. 74-83.

L'educació ha de contribuir al desenvolupament global de cada persona: cos i ment, intel·ligència, sensibilitat, sentit estètic, responsabilitat individual, espiritual...

Jacques Delors, *L'educació amaga un tresor*

Les diferents entitats socials que desenvolupem programes des de l'àmbit de l'educació social podem dir que tenim com a objectiu últim ajudar a cada persona a ser i a conviure amb els altres¹, de manera que el conjunt social guanyi plenitud i qualitat de vida per a tots i cada un dels seus membres.

Per fer-ho possible ens afanyem a posar en marxa accions, projectes i programes que, d'una banda, miren de dinamitzar, promoure i potenciar tot allò que afavoreix la construcció d'una societat més digna; i, d'altra banda, intenten compensar i transformar tot el que es presenta com a carència, conflicte o desigualtat que afecta les persones i grups, i que no contribueix de cap manera a la construcció d'aquesta societat.

A més, totes aquestes accions han de procurar un desenvolupament realment ple i integral, atenent al creixement harmoniós de totes i cada una de les dimensions que ens constitueixen com a éssers humans i com a conjunt social, donant coherència a l'existència personal i col·lectiva.

En aquest sentit, creiem que és una tasca irrenunciable de qualsevol institució que desenvolupi projectes socioeducatius en l'àmbit de l'educació social atendre la dimensió espiritual de les persones, grups i comunitats amb les quals treballa, de la mateixa manera que atén les dimensions biològiques, cognitives, sòcio-político-culturals i ètico-morals.

Espiri...què?

Al llarg del nostre recorregut com a Fundació Comtal, hem anant prenent consciència que en el procés de secularització² que ha viscut, sobretot, el nostre món occidental, algunes paraules s'han anat eliminant del nostre vocabulari educatiu. Creiem que entre elles hi ha la paraula "espiritualitat", segurament perquè encara s'entén que quan parlem d'espiritualitat fem referència a la religiositat i/o a confessions religioses concretes.

Des d'aquesta percepció (i des del desig responsable d'atendre la persona de manera que res del que és humà ens sigui aliè), ens agradaria, sense ànim de desviar-nos del tema que ens ocupa, esbossar mínimament quines diferències trobem entre els conceptes "espiritualitat" i "religió" ja que, no

en poques ocasions, la confusió que se genera pot provocar una reducció de la perspectiva en el plantejament i desenvolupament dels processos socio-educatius que procurem.

Entenem que l'espiritualitat fa referència a la capacitat que té la persona de preguntar-se tant pel sentit de la seva vida i la seva existència, com pel sentit de tot el que passa al seu voltant. Creiem que té a veure amb la possibilitat de transcendir-nos a nosaltres mateixos per obrir-nos a valors humanistes universals, a creences i a conviccions que donen sentit global i profund a la nostra pròpia existència vital i, des d'ella, al món que ens envolta i a la història de la humanitat.

La religió, per la seva banda, pensem que fa referència a un sistema de creences, dogmes i ritus, als quals la persona s'adhereix voluntàriament, des d'una opinió de fe i des d'una actitud confessant de l'existència de Déu. La persona, vinculada a la comunitat, posseeix els coneixements dogmàtics sobre l'entitat divina a la qual se sent referida i comparteix la confessió d'un credo. L'experiència religiosa que es viu de manera conscient i lliure aporta consistència i orientació a l'existència concreta tant de la persona com de la comunitat.

L'una i l'altra, és a dir, espiritualitat i religió ajuden la persona a fer-se les preguntes de sentit³, i a intuir-ne les possibles respostes. Per tant, el desenvolupament de qualsevol d'aquestes pot contribuir a una existència més plena.

El que és important, pensem, és encertar-ho a l'hora d'oferir l'itinerari de la recerca més adequada segons el lloc i el moment educatiu en què la persona es troba.

L'educació social hauria d'optar pel desenvolupament de la dimensió espiritual ja que creiem que l'espiritualitat pot ser un "lloc més comú", en què totes les persones des de la pluralitat existent puguin sentir-se convidades a construir humanitat

Des del nostre punt de vista, l'educació social hauria d'optar pel desenvolupament de la dimensió espiritual, i no tant de l'educació religiosa, ja que creiem que l'espiritualitat, segons el que hem descrit anteriorment, pot ser un "lloc més comú", en què totes les persones des de la pluralitat existent puguin sentir-se convidades a construir humanitat a partir de la construcció de la seva pròpia existència.

Què aporta el desenvolupament de la dimensió espiritual en el nostre "aquí i ara"

Tot i que no és l'objecte d'aquest article fer una reflexió sociològica, la nostra manera d'entendre l'educació social ens fa veure que és important prestar atenció al context històric i social en què vivim, ja que la comprensió de qui som, del sentit de la nostra existència i de quin és el nostre paper al món necessiten conèixer la realitat (local i global) en la qual som perquè, sense cap

mena de dubte, ens influeix, ens afecta i té el poder de configurar-nos. Per això, potser valgui la pena recordar algunes característiques que descriuen la nostra realitat de contrastos i el nostre coneixement social:

- Vivim en una societat en canvi permanent, en què les estructures socials, econòmiques, polítiques, culturals i religioses ja no ofereixen estabilitat sinó més aviat incertesa.
- Es tracta d'una realitat globalitzada, tecnològicament avançada i intercomunicada, i que alhora no para d'aixecar fronteres polítiques, culturals i ideològiques, que ens fan cada vegada més indiferents davant la sort dels nostres semblants i de la terra que ens acull.
- L'economia està orientada a l'enriquiment d'uns pocs, fins al punt de posar en perill seriós la cobertura de les necessitats bàsiques per al conjunt de la població mundial.
- Hi ha una tendència generalitzada a viure el present i la immediatesa, de manera que tant el passat del que vivim com el futur al qual ens movem perden importància.
- La personalitat individual queda diluïda en la pluralitat desbordant i amalgamada.
- Els interessos personals estan per sobre dels interessos col·lectius i el bé comú.
- Es constata una pèrdua de fe en la raó i la ciència, però en contrapartida es rendeix culte a la tecnologia.
- La persona viu la seva existència des del relativisme i la pluralitat d'opcions, i el subjectivisme impregna la mirada cap a la realitat.
- Es referma la pèrdua de fe en el poder públic.
- Es percep una certa despreocupació davant la injustícia, sobretot quan no ens afecta directament.

Tota aquesta realitat alimenta i fa créixer la incertesa vital, però també ens planteja nous reptes. Entre aquests reptes, el de la necessitat i la urgència d'atendre les necessitats i drets universals bàsics (que avui menys que mai podem donar per suposats) i també el de comprometre'ns al desenvolupament de la dimensió espiritual de les persones, perquè en definitiva és en aquesta realitat i no en cap altra on som provocats a viure en plenitud com a veraders éssers humans.

És en aquest moment històric que hem de continuar aspirant a les finalitats que són pròpies de l'educació social: el desenvolupament ple de les comunitats, grups i persones, des d'una intervenció que procuri la dignificació i la justícia social per a tots els pobles.

Per tot això, creiem que el desenvolupament de la dimensió espiritual ha d'ajudar als nens, adolescents, joves i adults a:

- Construir el sentit de pertinença i interdependència, en cada un dels diferents àmbits de socialització (la família, els centres educatius, els carrers i les places dels barris i els pobles, les associacions i entitats, els grups organitzats, els llocs de treball...). Saber-se part de la comunitat social de referència serà un element clau per a créixer en capacitat de relació des de la pròpia identitat.
- Identificar i acollir les diferents situacions en què ens posa la vida i posar-los nom, perquè, més enllà de les primeres reaccions i respostes segons el nostre bagatge vital, puguem potenciar el descobriment d'altres maneres de fer, i sobretot puguem descobrir totes les capacitats i possibilitats que tenim, des d'una actitud de superació i esforç per transcendir les nostres "veritats absolutes".
- Ampliar la mirada i fer-la més integral i integradora, de manera que faciliti l'elaboració de la pròpia història i l'acollida de la fragilitat i la limitació pròpia, també la dels altres i la de les estructures. Cal fer aflorar una actitud positiva, possibilitadora i esperançada davant la vida.
- Viure experiències de solidaritat i compromís on es pugui fer experiència de l'amor gratuït i desinteressat, i on poder exercitar-nos en l'entrega i el compromís de manera consistent amb les grans causes de la humanitat.
- Aprendre a celebrar totes les ocasions i moments de vida quotidiana per petits que siguin, de manera que l'alegria rodegi més sovint els ambients en què transcorre el nostre dia a dia.
- Experimentar temps de silenci, en la mesura en què puguem en contacte amb la natura, per contemplar la realitat intensament, de manera que les preguntes i intuïcions que ens habiten interiorment puguin sortir a la superfície i s'erigeixin les nostres brúixoles i lluerns, que aporten llum i direcció.

Creiem que el desenvolupament de la dimensió espiritual ha de ser com el terra sobre el qual la persona va fent el seu camí mentre aprèn a interpretar les claus de la vida

En definitiva, creiem que el desenvolupament de la dimensió espiritual ha de ser com el terra sobre el qual la persona va fent el seu camí mentre aprèn a interpretar les claus de la vida. Aquesta dimensió espiritual no ens estalviarà que patim els vendavals, els tornados o tsunamis als quals ens veiem (i ens veurem) sotmesos a nivell personal, col·lectiu i mundial, però sí que ens ajudarà a identificar els ciments de "la nostra casa vital", per reconstruir-la tantes vegades com calgui.

Els nostres passos per incloure el desenvolupament espiritual en els nostres programes socioeducatius

Arribats a aquest punt, és el moment de passar de la teoria a la pràctica, es per això que tot seguit compartim amb vosaltres “les nostres maneres de fer”, aquelles bones pràctiques que ens funcionen a l’hora de promoure el desenvolupament de la dimensió espiritual dels nens, adolescents i joves, reconeixent que ens vivim en procés i experimentem també limitacions (perquè “l’humà complex” és un idioma difícil d’aprendre).

Com us passarà a molts de vosaltres, la nostra Fundació desenvolupa programes de diversa índole, per la qual cosa les accions concretes són plurals. Així que, per ser fidels a la veritat, us presentem les diferents accions educatives que desenvolupem en els diferents àmbits d’actuació aglutinades a partir dels nostres valors fonamentals.

1. *La persona és el centre de tota acció socioeducativa que volem desenvolupar. Per això el nostre dia a dia mira de:*

- Alimentar en l’equip socioeducatiu⁴ el sentit que sustenta l’acció. No som un “dispensador de serveis”, sinó un lloc en el qual “a través de les tasques busquem la construcció de les persones”⁵. Així, sense perdre de vista el nostre objectiu últim, podem adequar-nos a la realitat que s’imposa en forma de condicions socials, econòmiques o polítiques, amb les quals hem de poder dialogar per continuar endavant com a entitat.
- Optar per una pedagogia de l’acompanyament, capaç de mirar les persones (bé siguin nens, joves, adults), des de la seva capacitat de canvi i des de totes les seves potències, incloses les que estan per desenvolupar. Aquest acompanyament ha de possibilitar i potenciar el cultiu de la interioritat, l’autoconeixement, l’acceptació reconciliada de qui som i el desig de canvi. I ho articulem en processos tutorials, elaboració de PEI i l’acció coordinada amb altres agents socials presents en la vida dels nois i noies i les seves famílies. Al llarg dels anys hem anat assegurant aquests procediments en la major part dels programes que desenvolupem i especialment en aquells que suposen una relació socioeducativa de llarg recorregut⁶.
- Proposar espais, tallers i activitats en els quals els nois i noies contactin explícitament amb les seves emocions, sentiments i pensaments, per aprendre a posar-los noms, acollir-los i transformar-los.
- Treballar la dimensió creativa i artística, de manera que puguin desenvolupar el seu sentit estètic i la seva capacitat creadora, a més d’emprar aquesta dimensió com a mitjà d’expressió del seu món interior.

Optar per una pedagogia de l’acompanyament des de la seva capacitat de canvi

- Aprendre què vol dir això que “els nois i noies són els protagonistes de la seva pròpia història”, de manera que puguem situar-nos en el lloc que ens correspon a cada un, mesurant les dosis de companyia i sol·licitat, d’implicació i esforç, de llibertat, responsabilitat i compromís. Això se’ns tradueix en accions que tenen un “hola” i “adéu”, en dies que encara que puguem intuir el que passarà hem de deixar-los fer des del seu criteri, en prendre decisions en el moment adequat, en exercitar la capacitat de discerniment i la humilitat.

Creiem que la realització de totes aquestes accions inspirades en el valor de la centralitat de la persona ajuden els nois i noies i les seves famílies, i també a nosaltres, a prendre consciència que encara que la realitat que ens rodeja pugui condicionar la nostra vida, no la determina. Rau en nosaltres la capacitat per construir la nostra vida i el nostre futur, si és que ens decidim a fer-ho responsablement.

2. *Apostem per un model relacional comunitari, tant a nivell intern com extern. I no com a alguna cosa que es dona per una necessitat pragmàtica o funcional, sinó per un convenciment profund que ens fa afirmar que només des de la comunitat es pot donar un desenvolupament ple de les persones individuals i els grups. Mirem de construir comunitat a partir de:*

- Una oferta educativa en la qual, sense deixar de cuidar l’atenció personalitzada, treballem des d’una intervenció grupal. Això ens suposa un aprenentatge continu fins a trobar l’equilibri entre l’atenció individual i el desenvolupament grupal, i hem de reconèixer que no sempre ens és fàcil. Tant a l’hora d’escollir les metodologies de treball com de dissenyar les nostres programacions, mirem de desenvolupar accions o activitats que construeixin el sentit d’identitat i de pertinença, afavoreixin experiències de trobada i solidaritat entre els diferents grups i col·lectius del barri, fomentin el treball cooperatiu i col·laboratiu i ajudin els nois i noies a ser ells mateixos al costat dels altres, i a deixar que els altres siguin qui són.
- Afavorir en l’equip socioeducatiu la vinculació al projecte global de la Fundació i no només als programes en què estan involucrats de manera més directa. Creiem que així guanyem tots capacitat d’empatia i de compromís amb la causa comuna. Reconeixem que el dia a dia, la urgència del treball, estar ubicats en espais físics diferents i els temps distesos limitats ens juguen en contra. Per això, els moments de trobada per Nadal (i altres dates assenyalades per a nosaltres), les tertúlies que organitzem com a Fundació, els espais de formació conjunta i els moments de “xafarranxo de neteja” general, són per a nosaltres oportunitats privilegiades a les quals cal treure el màxim profit.
- Fer-nos presents als llocs del barri on la gent es reuneix, celebra les seves festes i fins i tot comparteix una estona de conversa i trobada espontània. Aquestes trobades improvisades ens van vinculant de manera natural i “fan barri”.

- Aprofitar les festes per organitzar tardes de berenar on ens alegrem els uns amb els altres i gaudim sense més pretensió que estar junts.
- L'esforç per treballar en xarxa juntament amb les altres entitats que treballen al barri, participant de les diferents plataformes amb les quals compartim la nostra finalitat última (més enllà de les singularitats particulars). Això, en el dia a dia, ens exercita en l'ascesi que suposa destinar temps i dedicació a aquesta tasca. Com a Fundació participem en múltiples xarxes que funcionen tant a nivell territorial com a nivell local o autonòmic. Valorem que, malgrat l'esforç, aquesta participació ens ajuda a sortir de nosaltres mateixos per trobar-nos amb diferents grups, conèixer altres punts de vista, implicar-nos tant en les preocupacions com en les solucions de realitats de diferent calat, descansar en els altres en les temporades dures i també a il·lusionar-nos en la creació de projectes comuns.

Creiem que la realització de cada una d'aquestes accions, inspirades en el valor de la relació comunitària, ajuda els nois i noies i les seves famílies, i també a nosaltres, a adonar-nos de dues qüestions que ens semblen fonamentals: la certesa que no estem sols i la necessària consciència que nosaltres no som la mesura de totes les coses (a desgrat nostre), fet que ens revela que ens necessitem mútuament per poder arribar a ser veritablement humans.

3. *Creiem que cal actuar en local però pensar en global, de manera que a més de l'atenció directa i quotidiana a les persones i al barri, volem treballar de manera compromesa a favor d'unes estructures socials més justes. En aquest sentit mirem d'expressar el nostre compromís a favor de la infància, l'adolescència i la joventut en situació de risc d'exclusió social a través de:*

- El treball sistemàtic amb els altres agents socials (tant de recursos públics com privats) per afavorir l'accés als recursos públics per part de totes les persones.
- L'assessorament personal i/o grupal respecte dels drets fonamentals que són a la base del marc legal que regeix la vida del nostre país, de manera que les persones o grups, des de la seva capacitat volitiva i la seva llibertat, poden buscar alternatives quan pateixen situacions d'injustícia social.
- L'ús responsable dels recursos que rebem per al desenvolupament de la nostra acció socioeducativa, ja sigui per part de persones particulars, de l'administració pública o d'altres entitats privades, mitjançant una gestió transparent i una informació fidedigna del que fem.
- La participació en estructures de segon i tercer nivell en què s'exerceix de manera conscient la crítica ciutadana i la reivindicació justa dels acords governamentals, des del diàleg i la confrontació honestes.

- El foment del voluntariat, entès no només com a col·laboració en el desenvolupament de tasques quotidianes, sinó com a explicitació de l'acció ciutadana que es posa a disposició de la comunitat de manera desinteressada, oferint respostes creatives a les necessitats emergents del territori i, prioritàriament, a aquelles que corresponen a les realitats més vulnerables.

Creiem que la realització d'aquestes accions, inspirades en el valor del compromís, ens ajuden a viure de manera sincera, transparent i integrada, de forma que el que fem, diem i sentim pugui ser coherent.

Conclusió

A mode de conclusió, ens surgeix una darrera pregunta, ¿no serà que el nostre “món líquid”⁸ ens convida precisament a bussejar en la fondària de l'existència perquè allà, en el fons de la nostra humanitat, puguem descobrir i ajudar a descobrir a altres persones els veritables pilars que ofereixen la consistència necessària per viure i afrontar els molts embats que presenta la vida?

Ara, després de tot el que s'ha dit, només resta deixar un espai blanc... sense paraules... en silenci... perquè puguin sorgir les vostres pròpies preguntes, les vostres pròpies conclusions... i tu, ¿creus que la dimensió espiritual es assumeix de l'educació social?

Carmen Mª Castrejón Barco
 Coordinadora-Directora del Centre Obert TRIA
 Fundació COMTAL
 ccastrejon@lasalle.cat

Bibliografia

- Arrieta, L.; Moresco, M.** *Educación desde el conflicto*. Ed. CCS. Madrid (1992).
- A.A.V.V.** *Manifest de Montserrat. Les necessitats no materials de la infància, fonaments de la seva protecció*. Barcelona (2010).
- Bauman, Z.** *Tiempos líquidos*. Tusquets editores (2007).
- Benavent, E.** “Espiritualitat i educació social”, publicat a la *Revista Educació Social*, núm. 47 (2011).
- Daros, W. R.** “La educación integral y la fragmentación posmoderna”, publicado en *Revista de Ciencias de la Educación*. Madrid (1997).

Delors, J. *La educación encierra un tesoro*. Informe de la UNESCO (1996).
Elzo J.; Castiñeira, A. *Valors tous en temps durs*. Editorial Proteus. Barcelona (2011).
Frankl, V. *El hombre en busca de sentido*. Ed. Herder (2011).
Gardner, H. *Las inteligencias múltiples*. Pardós Ibérica (1998).
García Roca, J. “Llevarse las raíces consigo. Ecosistema humano y espiritualidad”. *Revista POLIS*, núm. 8. Universidad Bolivariana.
Ortega Esteban, J. *Educación social especializada*. Editorial Ariel, S.A. Barcelona, (1999).
Torralba, F. *Inteligencia espiritual*. Plataforma (2010).

-
- 1 Ortega, Esteban, J. *Educación social especializada*. Editorial Ariel, S.A. Barcelona, 1999.
 - 2 La paraula secularització prové del llatí *saeculare*, que significa “segle”, però també “món”. D’aquí que secular faci referència a tot allò que és mundà, per oposició a allò que és espiritual, allò sant o diví.
 - 3 Ens referim a les preguntes que ens remet a “el nostre ésser més autèntic”, al nostre “per a què” vital, al nostre “lloc al món”, al nostre “paper en la història”...
 - 4 Compost per personal remunerat, voluntari i alumnes en pràctiques.
 - 5 Expressió emprada per L. Arrieta i M. Moresco al seu llibre *Educar desde el conflicto*. Ed. CCS. Madrid (1992).
 - 6 Com poden ser les que s’estableixin al CRAE (Centre Residencial d’Atenció Educativa), la UEC (Unitat d’Escarlització Compartida), el Centre Obert (programa educatiu preventiu, que es desenvolupa fora de l’horari escolar), el PQPI (Programa de Qualificació Professional Inicial), el programa “CONSTRUEIX-TE” i els itineraris d’inserció laboral.
 - 7 La frase original en anglès, *Think Global, Act Local*, ha estat atribuïda a l’activista Patrick Geddes a principis del segle xx.
 - 8 Expressió encunyada pel sociòleg polonès Zygmunt Bauman per a referir-se al nostre moment històric contemporani.
-